

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ АРХІТЕКТУРИ ЯК НОВОЇ ГАЛУЗІ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE OF SOCIOLOGY OF ARCHITECTURE AS A NEW FIELD OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE

У статті окреслено особливості становлення та розвитку соціології архітектури як галузі наукового знання. Увагу зосереджено на специфіці соціологічного підходу до вивчення архітектури, що активно розроблявся з кінця XIX ст. класиками соціологічної науки (Е. Дюркгеймом, Г. Зіммелем, М. Вебером, К. Манхеймом, А. Смолем, У. Томасом, Ф. Знанецьким, Р. Парком, Е. Берджесом, Дж. Г. Мідом, Л. Віртом, М. Фуко, Н. Луманом, Х. Турном, Е. Гідденсом, П. Бурдьє, Ж. Бодрійяром, П. Сорокіним, К. Лінчем) у межах вивчення проблем функціонування міст. Визначено внесок представників німецької (Х. Делітца, Й. Фішера) та американської (Дж. Ріцтера, Д. Джейкобса, Г. Енкерля, Р. Сміта, В. Бані) наукових шкіл, а також російських та українських соціологів (М. Вильковського, В. Глазичева, В. Іванової, А. Белоуська, М. Зикової, В. Дубинського, Е. Ретюнської, Н. Косенкової та ін.) у розвиток сучасної соціології архітектури, інституалізація якої відбувалася на початку XXI ст. Спираючись на напрацювання представників суміжних галузей (архітектори, семіології та антропології), соціологи аналізують архітектуру з позиції її символічності, вивчають взаємозв'язок з урбаністикою, соціологією міста та архітектурою. Виступаючи як альтернативна природному світу, культурно-архітектурне середовище (асфальт, бетон міста, простір життя і роботи, архітектурні споруди тощо), будучи штучно створеними людиною, «природним фізичним кордоном її функціонування», формує соціальні практики, які конструюють і визначають реальність, впливають на світогляд і ціннісні пріоритети. Тому в межах соціологічного підходу дослідники пропонують вивчати структуру суспільства та механізми соціалізації крізь призму архітектурних споруд як складової міського простору. В останні роки локус наукового інтересу зміщено у бік проблем організації соціального простору, ландшафтної архітектури.

Ключові слова: соціологія архітектури, архітектура, архітектурні споруди, соціологія міста, місто, міський простір.

In the article the features of formation and development of sociology of architecture as a branch of scientific knowledge. Attention is focused on the specificity of the sociological approach to the study of architecture, were actively developed in the writings of sociologists (E. Durkheim, G. Simmel, M. Weber, K. Mannheim, A. Smol, W. Thomas, F. Znaniecki, G. Park, E. Burgess, J. G. Mead, L. Wirth, N. Foucault, N. Luhmann, H. Thurn, E. Giddens, P. Bourdieu, J. Baudrillard, P. Sorokin, K. Lynch), which study of problems in the functioning of cities. Defined contribution members of the German (H. Delitz, I. Fischer) and American (G. Rister, D. Jacobs, G. Ankerl, V. Bugni) scientific schools, as well as Russian and Ukrainian sociologists (N. Wilkowski, V. Glazychev, V. Ivanova, A. Belousko, M. Zykov, V. Dubinsky, E. Ratynska, N. Kosenkova, etc.) in the development of modern sociology, architecture, institutionalization which took place in the beginning of the XXI century. Building on the work representatives of related industries (architects, the scope of semiology and anthropology), sociologists analyze the architecture from the perspective of its symbolism, exploring the relationship with including urban studies, sociology of the city and architecture. Speaking as alternative natural world, cultural and architectural environment (asphalt, concrete city, the space of life and work, architectural structures, and the like), being artificially created by man, «natural physical boundary of its functioning» forms of social practice, which construct and define reality, mindsets and values. Therefore, in the framework of a sociological approach the researchers propose to study the structure and mechanisms of socialization through the prism of architectural structures as a component of urban space. In recent years, sociologists are actively studying the problems of organization of social space, landscape architecture.

Key words: sociology of architecture, architecture, architectural structures, city, urban space.

УДК 316.61:72.067

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.11.6>

Калашнікова Л.В.

к.соціол.н., доцент кафедри соціології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Пільгуй А.О.

магістрантка VI курсу спеціальності
«Соціологія»
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Постановка проблеми. Архітектура як організація простору людського буття поєднує в собі просте та складне, реальне й нереальне, матеріальне і духовне. Вона, створюючи цілу систему соціальних зв'язків, виступає як модель світу, а її соціальна значимість визначається як напрямками розвитку всього соціуму, так і відчуттями, потребами, інтелектуальними здібностями, творчістю, діяльністю, здатністю до пізнання конкретної особи.

Сьогодні в теорії архітектури її сутність визначається у межах низки підходів. Спе-

цифіка діяльнісного підходу полягає у визначенні архітектури з позиції їх функціонального призначення, задоволення потреб у захисті життя, забезпеченні здоров'я, збереженні тепла в умовах суворого клімату. Історичні концепції акцентують увагу на вивченні закономірностей розвитку, змін, формоутворенні архітектурних споруд, тоді як культурологічний та естетичний підходи досліджують її з погляду національної спадщини, культурного досвіду, художньо-естетичної значимості, довершеності форм, законів краси, стилю. Семіотичні

теорії пояснюють архітектуру з позиції її знаково-символьних особливостей. Натомість соціологічний підхід до вивчення архітектури відносно новий напрям теоретизування, що тісно взаємопов'язаний з проблематикою міста, яка активно розроблялася, починаючи з кінця XIX ст. у працях Е. Дюркгейма [15], Г. Зімеля [17], М. Вебера [7], Р. Парка [20], Л. Вірта [10], М. Фуко [27], Е. Гідденса [11], П. Бурдьє [6], Ж. Бодрійєра [5], П. Сорокіна [24] та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що ця проблематика є не досить розробленою. Лише в середині XX ст. в західноєвропейській соціологічній традиції соціологія архітектури починає формуватися як окрема галузева теорія. Вагомий внесок в її становленні зробили Х. Делітц [13], Й. Фішер [3] та ін. які намагалися вивчати архітектуру в її соціальному вимірі. Серед сучасних напрацювань варто відмітити роботи Дж. Ріцтера [22], а також напрацювання Р. Сміта і В. Бані [2]. Не можна не виділити внесок російського дослідника М. Вильковського [9], який, досліджуючи західні та вітчизняні соціологічні концепції архітектури, визначив місце соціології архітектури як галузі наукового знання в структурі загальної соціології. Також до цієї проблематики у своїх роботах зверталися В. Дубинський, А. Белоусько [14], В. Іванова, М. Зикова [18], Е. Ретюньська, Н. Косенкова [21] та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні особливостей становлення соціології архітектури як галузі наукового знання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціологія міста як самостійна дослідницька галузь виникла наприкінці XIX ст., натомість соціологія архітектури перебуває на початковому етапі свого становлення. До сьогодні в науковій літературі немає теорій про вплив навколишнього простору на поведінку людей, формування забудованого простору під впливом поведінки його жителів. Однак окремі автори і соціологічні школи ведуть роботу в цьому напрямі. Серед безлічі напрямів соціологічних досліджень особливо цікавими є вивчення проблем формування міського простору, територіальної локації архітектурних споруд, культури міського життя, ролі городян у розвитку міста, майбутнього розвитку міст тощо.

Передумови розвитку соціології архітектури було закладено в працях класиків соціології. Наприклад, Г. Зімелю розмірковував про простір суспільного життя, писав короткі есе про архітектуру Флоренції та Венеції. На його думку, перша є ідеальним образом із глибоким внутрішнім змістом, витвором мистецтва, у той час як друга – штучним утворенням, що приховує реальне життя за красивим фасадом [17]. На відміну від Г. Зімеля,

Е. Дюркгейм вивчав частоту соціальних контактів й інтенсивність спілкування між індивідами, визначав характер шляхів сполучення і форму житлових будівель як матеріальну щільність середовища, тобто як властивість, яка здатна впливати на розвиток соціальних явищ [15]. Г. Спенсер зазначав безпосередній вплив середовища проживання на архітектурні типи і системи, прийнятні для конкретних суспільств [4, с. 21]. На відміну від своїх попередників К. Манхейм, досліджуючи соціальне дистанціювання та процеси демократизації культури, довів первинність соціальних змін по відношенню до мистецтва й архітектури. Доказом того, на його думку, є наявність прямого зв'язку між демократизацією церковної архітектури епохи пізнього середньовіччя та трансформацією соціальної структури суспільства [4, с. 36].

Розвиток соціологічної теорії початку XX ст. теж тісно пов'язаний з вивченням архітектури. Так, діяльність представників Чиказької школи (А. Смола [4, с. 203], У. Томаса, Ф. Знанецького [25], Р. Парка, Е. Берджеса [20]) була спрямована на вивчення м. Чикаго, яке на початку XX ст. переживало стрімке індустріальне зростання, а також масовий приплив іммігрантів зі Старого Світу й населення з сіл, малих міст США. Предметом їх досліджень були соціальні патології, які продукувалися міським середовищем, вплив природного оточення на соціальне життя людей, зокрема зв'язок міграційних процесів із соціальною структурою міст, формуванням міських етнічних гетто, просторовою сегрегацією. Вони також зосереджували увагу на вивченні впливу розмірів міст, архітектури та інших просторових характеристик на рівень злочинності. На їхню думку, місто є мінімоделлю соціуму, що концентрує в собі різні культури і традиції, або ж своєрідною лабораторією, в якій можливо вивчати процеси, що відбуваються в суспільстві.

Однією з найважливіших соціологічних теорій, яка здатна пояснити фундаментальний взаємозв'язок архітектури з людськими думками, емоціями і поведінкою, є символічний інтеракціонізм. Дж. Г. Мід вказує на можливість внутрішнього розвитку особистості за рахунок впливу навколишнього середовища як системи важливих символічних змістів, оскільки взаємодія особистості з матеріальним світом носить соціальний характер. Сама по собі архітектура не несе самостійного «внутрішнього смислового навантаження», саме люди вкладають той чи інший зміст у різні архітектурні споруди [4, с. 197].

У західноєвропейській соціологічній традиції з погляду вивчення архітектури варто виділити роботи М. Фуко, який досліджував вплив влади, механізми соціального контролю крізь призму геометрії зовнішнього простору, архі-

тектури фабрик, лікарень, виправних закладів тощо [27]. Е. Гідденс, розділяючи ідеї М. Фуко, зауважував, що архітектура споруд безпосередньо пов'язана із статусом і системою влади наявною всередині організації, які в них функціонують. Досліджуючи архітектуру, плани розташування міст, він зауважує, що вони є відображенням наявної боротьби між різними соціальними групами [11].

У середині ХХ ст., коли за рахунок стрімкої розбудови міст архітектура стає функціональною і виходить на масове виробництво, вона стає зрозумілою і легко «зчитується», що дає змогу дослідникам визначати її як предмет дослідження. Зокрема, у концепції П. Бурдьє саме архітектура виступає як один зі складників об'єктивної структури, через яку виражаються моделі сприйняття, мислення і поведінки людей [6]. Інакше кажучи, соціальні практики городян є проявами дій, які задаються, з одного боку, міським планом будівництва як об'єктивною структурою, а з іншого – моделями поведінки, сформованими під впливом певної конструкції мислення й уявлень.

Н. Луман розглядав архітектуру як систему у межах вивчення мистецтва. Предметом же соціології, на його думку, архітектура як така може бути тоді, коли на перший план виходить феномен побудованого. Отже, розглядається сама архітектура, тобто йдеться не тільки (і не насамперед) про взаємодію в архітектонічному просторі, а скоріше про її художній зміст. Сюди доцільно віднести такі напрями, як соціологія житла і проживання [4, с. 205].

Х. Турн визначав важливість соціології архітектури як міждисциплінарного напрямку [23, с. 138]. Як об'єкт соціології архітектури він розглядав феномен будівель і споруд, а також процес розроблення теоретичних напрямів в архітектурі, вивчення місця й ролі простору в соціології та дослідженнях культури. Виник навіть відповідний термін – «архітектурний поворот», і сьогодні все більше науковців переймаються різними проявами цих проблем, намагаючись сформулювати об'єкт і предмет соціології архітектури.

У межах теорії радикального постмодернізму Ж. Бодрійяр зазначає, що сутність сучасної архітектури полягає в штучному моделюванні соціального буття, вона є такою ж віртуальною, як саме суспільство. Причиною тому є те, що архітектура втратила можливість відображати талант її творця, вона вже не є витвором мистецтва, будучи втіленням технічних й технологічних можливостей комп'ютерного проектування. Трагедія сучасного світу полягає у наявності нескінченних клонів типових споруд, залежно від функціональних параметрів [5]. Спостерігаючи навколо у просторі міста типові багатоповерхівки, складно не погодитися з Ж. Бодрійяром.

П. Сорокін у своїй цивілізаційній теорії говорить про те, що архітектурні стилі змінювалися відповідно до зміни культур (ідеаціональної, сенситивної, змішаної). Ідеаціональна архітектура (найкращим прикладом є храм Айя-Софія у м. Константинополі) проста ззовні, проте має глибокий внутрішній зміст, пронизана символізмом, натомість чуттєва архітектура (споруди у стилі бароко, рококо, модерну) мають світське, суто споживацьке призначення [24].

Виступаючи з позиції планувальника, К. Лінч намагався теоретично обґрунтувати діяльність архітекторів, будівельників, які повинні здійснювати розбудову міської території за принципом легкості розпізнавання, підпорядкування міського ландшафту. Безпосередніми елементами структури міста є такі: шляхи (комунікації, які потенційно чи реально використовуються жителями); межі (лінійні елементи структури міста, що визначають межі районів міста, розділяючи його простір на окремі сегменти); вузли (місця перетину окремих міських структур, фокуси концентрації визначених функцій міста); райони (двовимірні структури, які можна вивчати як ззовні, так і зсередини); орієнтири (точкові елементи структури міста, вадливі для сприйняття міської перспективи). У межах цього підходу постає проблема «впізнання» міського простору, можливості легкого й комфортного «читання» міста за окремими структурними, архітектурними елементами. Місто є результатом колективного сприйняття, пов'язаного з визначними подіями, досвідом, символічною пам'яттю. Співвідношення символічного образу й предметної форми міста – це свого роду картографування, що дозволяє визначити групові образи, пріоритети міського простору, виміряти ступінь емоційного комфорту городян [19].

Міська архітектура, виступаючи як «природні фізичні кордони людини», формує певний дискурс соціальних практик, які конструюють і визначають реальність, формуючи світогляд і цінності. Дослідники пропонують вивчати структуру суспільства та механізми соціалізації через архітектуру цього суспільства. Зокрема, Й. Фішер визначав архітектуру як складний засіб комунікації у межах життєвого простору соціальних суб'єктів, завдяки її соціальній ефективності, вираженій у матеріальності й наочності [3]. Х. Делітц пише про те, що саме «архітектура є головним засобом відображення культури і всіх суспільних змін, роблячи їх наочними» [13, с. 116]. Він також вважає, що архітектура дає змогу зрозуміти, як суспільство і соціальні явища втілюються в архітектурі і одночасно нею визначаються; як архітектура впливає на соціальні зміни; як формуються соціальні відносини, світосприйняття, засоби пересування і комунікації

за допомогою архітектури. Описуючи міську архітектуру, Х. Делітц говорить про те, що саме вона є «засобом відображення соціального» [13, с. 120].

Сучасну міську архітектуру можна порівняти із архітектурними моделями міст, де за рахунок постійно мінливих умов праці та шаленої швидкості їх розвитку, архітектура втрачає концептуалізацію. Її зовнішній вигляд більше не має значення для міста. Будівлі є однаково побудованими бетонними вертикалями, в яких відсутня будь-яка різноманітність. У такій ситуації архітектори втрачають свій статус «знавця» і «вчителя», який навчений формувати загальну картину за рахунок архітектурних споруд у місті. Дискурс архітектури конструюється шляхом спрощення, стирання кордонів і висунення на перший план виключно економічної вигоди. Міська архітектура позбавляється індивідуальності і пластичності, вона клонована, тим самим гарантується її повна одноманітність.

На думку Р. Сміта і В. Бані, провідною функцією соціології архітектури є застосування соціальних теорій і методів у процесі розробки архітектурного проекту. Саме вона надає цілий набір інструментів для якісної й кількісної оцінки впливу дизайнерських рішень на безліч найрізноманітніших аспектів соціального буття. Р. Сміт, В. Бані вважають, що соціолог може допомогти архітектору не лише на стадії попередніх розрахунків і планування, проектування, будівництва, а й після введення в експлуатацію [2].

Д. Джейкобс описує традицію цієї архітектурної практики на прикладі усталеної міської американської політики: «Антиміське проектування, як і раніше, займає в американських містах міцні позиції. Воно, як і раніше, втілено в тисячах інструкцій, підзаконних актів, кодексів, в бюрократичній боязні відступити від стереотипів, в несвідомих розумових установках, поширених в суспільстві і закостенілих від часу» [23, с. 152].

Натомість Дж. Ріцтер пропонує вивчати архітектуру на макрооб'єктивному рівні соціального аналізу, з погляду загальної історії цивілізації, народу, конкретної країни. А вже потім доречно аналізувати зв'язок архітектурних споруд із міркуваннями, діями людей, вплив архітектури на індивідуальну та колективну свідомість. Особливий інтерес повинні викликати мультидисциплінарні дослідження, предметом обговорення яких повинні стати зв'язки соціології архітектури з математикою, фізикою, простором, часом, антропоморфними проявами й гармонічними характеристиками біологічних основ людського життя [22].

З іншого боку, сучасна архітектура порівнюється із проектами минулих років, і архітекторами висувається постулат про те, що сучасна

архітектура повинна прагнути до того, щоб вражати людину, служити для неї простором, де б вона могла «проживати різні реальності». Це такі міста, де будівлі формують собою різні реальності, і людина, пересуваючись всередині будівлі або від будинку до будинку, відчуває різні емоції, насичує своє життя враженнями саме від архітектури.

Справедливо зауважує Г. Енкерль, ніби сучасному поколінню архітекторів не вистачає системних знань для розуміння організації простору, який має бути пристосований до соціальних потреб [1]. Якщо розглядати архітектуру як мультисенсорне середовище, яке можна оцінювати з позиції передачі інформації серед органи чуття, тоді соціологія архітектури, засновуючись на експериментальних даних вивчення архітектурного простору, повинна накопичувати результати наукових досліджень щодо його фізичних, геометричних, візуальних, сенсомоторних, соціальних характеристик. У цьому сенсі соціологія розуміється як емпірична наука, спрямована на вивчення просторово-часових аспектів комунікаційних процесів.

Розмірковуючи про нинішній етап становлення соціології архітектури, В. Глазичев говорить про те, що вона стає самостійною дисципліною лише тоді, коли здатна замінити множини окремих уявлень істинним науковим знанням. На його думку, предметом цієї галузі соціологічного знання повинен стати рівень задоволеності просторовими структурами, спроектованими й побудованими у результаті діяльності архітекторів. Людина ж для соціології архітектури одночасно виступає у ролі творця архітектури та її споживача [12].

На думку О. Ретюнської та Н. Косенкової, сучасна соціологія архітектури повинна вивчати взаємозв'язок соціокультурних явищ й штучно створеного матеріального світу. Соціологія може бути використана архітекторами як інструмент для розробки рекомендацій щодо оптимального вирішення низки питань, пов'язаних із діяльністю конкретних соціальних груп людей, їхніх побажань, потреб та очікувань. Скажімо, на етапі проектування робочого місця, розроблення плану розміщення кімнат, конференц-залів, кімнат для відпочинку персоналу тощо [21].

В. Іванова, М. Зикова, аналізуючи сучасні міські архітектурні споруди та міські системи, наголошують увагу на тому, що вони виступають конструктами міського способу життя, впливаючи на створення соціальних практик містян. При цьому вплив міської архітектури на практики варіюється залежно від критеріїв міста [18].

В. Дубинський, А. Белоусько вивчають архітектуру як символічні коди (синтаксичні та семантичні), завдяки яким реалізуються міжпокоління соціальна комунікація. Архі-

текстурний код визначає, як слід побудувати споруду, будівлю, що вона мала визначене призначення. Інакше кажучи, форми споруд пов'язані із системою відносин. Тому архітектор із вузькопрофесійного інтроверта має перетворитися на міждисциплінарного екстраверта для того, щоб створювати простір, який буде задовольняти потреби городян [14].

Висновки з проведеного дослідження.

Узагальнюючи, зазначимо, що тривалий період часу архітектура не була предметом дослідження соціологів, у роботах класиків соціологічної науки вона була безпосередньо присутня, вивчалась лише поверхнево. Особливий внесок у розвиток соціології архітектури внесли Г. Зіммель, П. Сорокін, К. Лінч. У другій половині ХХ ст. почали з'являтися окремі теорії, а на початку ХХІ ст. відбувалася інституалізація соціології архітектури як окремої галузевої теорії. Виникли німецька (Й. Фішер, Х. Делітц та ін.) та американська (Р. Сміт, В. Бані, Дж. Ріцтер та ін.) наукові школи, представники кожної з яких зосереджували увагу на вивченні конкретних соціальних аспектів архітектури. Спираючись на напрацювання архітекторів, семіологів та антропологів, соціологи вивчають архітектуру з позиції її символічності або ж сперечаються щодо взаємозв'язку урбаністики, соціології міста та власне архітектури як науки і мистецтва проектування будівель. В останні роки активний інтерес проявляється до вивчення проблем організації соціального простору, а також ландшафтної архітектури.

Соціологія архітектури сьогодні знаходиться на початковому етапі свого становлення. Наразі у науковій літературі досі не представлено концепцій про вплив навколишнього середовища на поведінку людей, специфіку забудови простору під впливом поведінки суб'єктів соціальної взаємодії. Лише окремі автори висловлюють свої ідеї в цьому напрямі. Безумовно, використання теоретичних й емпіричних здобутків сучасної загальної соціологічної науки могло б суттєво розширити можливості соціології архітектури для виявлення як фундаментальних об'єктивних законів, так і суб'єктивних закономірностей, здійснення змістовної оцінки досліджуваних явищ, розробки управлінських рекомендацій у сфері проектування архітектурних споруд, будівництва тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ankerl G. *Experimental Sociology of Architecture: A Guide to Theory, Research, and Literature*. The Hague : Mouton Publishers, 1981. P. 18–42.
2. Smith R.W., Bugni V. *Symbolic interaction theory and architecture*. *Symbolic interaction*. Spring 2006. 29 (2). P. 123–155. URL: https://digitalscholarship.unlv.edu/sociology_pubs/5 (last accessed: 25.12.2019).

3. Fischer J. Delitz H. *Die Architektur der Gesellschaft. Theorien for die Architektursoziologie*. Bielefeld, 2009. 415 p.

4. Бачинин В.А., Сандулов Ю.А. *История западной социологии: Учебник*. Санкт-Петербург : Издательство «Лань», 2002. 384 с.

5. Бодрийяр Ж. *Город и ненависть*. «Логос». 1991–2005. *Избранное* : в 2-х тт. Т 2. Москва : ИД «Территория будущего», 2006. 816 с.

6. Бурдьё П. *Социальное пространство: поля и практики / сост. и общ. пер. с фр. и послесл. Н.А. Шматко*. Ч. 1. Санкт-Петербург : Алетейя, 2007. 567 с.

7. Вебер М. *Город* / пер. с нем. М. Левина, науч. ред. К. Левинсон. Москва : Strelka Press, 2017. 252 с. URL: http://socioline.ru/files/5/89/veber_m_gorod_2017.pdf (дата звернення: 25.12.2019).

8. Вильковский М.Б. *Проблемы системного подхода в социологии архитектуры. Социальная политика и социология*, 2008. № 5 (41). С. 208–212.

9. Вильковский М.Б. *Социология архитектуры*. Москва : Фонд «Русский авангард», 2010. 592 с.

10. Вирт Луис. *Избранные работы по социологии* : сборник переводов. РАН ИНИОН. Центр соц. науч.-информ. исследований. Отдел социологии и социальной психологии. / пер. с англ. Николаев В.Г. ; отв. ред. Гирко Л.В. Москва : ИНИОН, 2005. 244 с.

11. Гидденс Э. *Социология* / пер. с англ. изд. 2-е. Москва : Едиториал УРСС, 2005. 632 с.

12. Глазычев В.Л. *Социология архитектуры*. Сборник союза архитекторов. *Зодчество*, 1978. № 2 (21). URL: http://www.glazychev.ru/publications/articles/1978_sociology_architecture.htm (дата звернення: 25.12.2019).

13. Делитц Х. *Архитектура в социальном изменении. Социологические исследования*. 2008. № 10. С. 113–121.

14. Дубинский В.П., Белоусько А.Ю. *Архитектура как коммуникация, интеракционализм и символическое окружение. Научно-технический сборник: Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2016. № 44. С. 22–37.

15. Дюркгейм Е. *Социология, її предмет, метод, призначення* / пер. с фр. А.Б. Гофман. Москва : Канон, 2006. 275 с.

16. Земцова Я.М. *Визуальная архитектуроника города. Грамота*. 2012. № 1 (15). С. 66–69.

17. Зіммель Г. *Великі міста і духовне життя. Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2003. № 29. С. 315–325.

18. Иванова В.В., Зыкова М.А. *Городская архитектура как способ конструирования и деконструирования социальных практик горожан. Мир экономики и управления*. 2017. № 2. С. 150–159.

19. Лінч К. *Образ города* / пер. с англ. В.Л. Глазычева, под ред. А.В. Иконникова. Москва : Стройиздат, 1982. 328 с.

20. Парк Р. *Город как социальная лаборатория. Социологическое обозрение*. 2002. Т. 2. № 3. С. 3–13. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gorod-kak-sotsialnaya-laboratoriya/viewer> (дата звернення: 25.12.2019).

21. Ретюнская Е.С., Косенкова Н.А. *Архитектура в контексте социологии. Научный альманах: технические науки*. 2017. № 3–3 (29). С. 196–201.

22. Ритцер Дж. Современные социологические теории. 5-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 581 с.

23. Современная американская социология : сборник статей / под ред. Добренькова В.И. Москва : Изд-во МГУ, 1994. 296 с.

24. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика / пер. с англ., вступ. ст. и коммент. В.В. Сапова. Москва : Академический проект, 2017. 964 с.

25. Томас У., Знанецкий Ф. Методологические заметки. Американская социологическая мысль:

Тексты / под ред. В.И. Добренькова. Москва : Изд-во МУБиУ, 1996. С. 333–355.

26. Трубина Е.Г. Город в теории: опыты осмысления пространства. Москва : Новое литературное обозрение, 2011. 520 с.

27. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / пер. с фр. В. Наумова. Москва : Ad Marginem, 1999. 480 с.

28. Швидковский Д. От мегалита до мегаполиса: очерки по истории архитектуры и градостроительства. Москва : «Архитектура-С», 2009. 480 с.